

Универзитет "Гоце Делчев" Штип

Правен факултет Кочани

**Интерна скрипта за вежби по предметот Римско
право**

Први дел

Кочани, 2010

Пом.асс. Марија Радевска

Воведни напомени

Денеска зборот Римска империја звучи грандиозно. Причините за тоа од една страна се големината на нејзината територија и нејзиното времетраење, а од друга страна римското право што во рамките на империјата било создадено и применувано 13 века.

Наш предмет на изучување е токму римското право. Неговото значење од антиката до денес е несомнено. Денеска тоа е значајна правно-историска дисциплина која задолжително се изучува на правните факултети во целиот свет.

Основната смисла, односно потреба за научните изучувања на римското право се поклопува со смислата од општото проучување на историјата, што треба да помогне за правилно сфаќање на денешните институции (во случајов правни, поточно имотно правни) на нивните општествени корени, за врз таа основа да може да се преземат најцелисходни активности за функционирање на денешниот општествен и правен систем.

Кога станува збор за изучувањето на римското право од гледиште на потребите на современото имотно право, тоа изучување, според одредени автори¹, би требало главно да се сведе на идентификацијата, генезата, развојот и гасењето на институтите и другите соодветни категории на имотно-правниот дел од римското право, макар што неможе притоа да се запостави целокупниот развој на тоа општество и неговото општествено уредување.

Изучувањето на римското право како наставна дисциплина на правните факултети има и свои несомнени педагошки вредности. Запознавањето на римското право, како историско-правна дисциплина, придонесува за успешното формирање на млади правнички кадри и поточно за разбирањето на историската условеност на правните институти, нивната појава, развој и исчезнување, зависно првенствено од развојот на општествено-економските и политичките односи во една земја. Поради тоа и на Правниот факултет во Кочани при Универзитетот "Гоце Делчев" Штип оваа дисциплина го најде своето место помеѓу воведните дисциплини и се изучува како задолжителен предмет во вториот семестар на сите студиски програми.

За изучување на римското право во нашите студиски програми се предвидени два часа неделно за предавања и еден час неделно за вежби. Вежбите се замислени како утврдување на знаењата кои студентите ќе ги стекнат на предавањата. За таа цел тие ќе се изведуваат како практичен дел од

¹ А. Групче, Улогата на римското право во формирањето на новото и современото граѓанско(имотно) право, Зборник во чест на Иво Пухан, Универзитет "Св.Кирил и Методиј" Правен факултет Скопје, 1996, стр.54.

наставата. Целта на вежбите е да го поттикне размислувањето на студентите за одредени прашања и да развие дискусија меѓу нив.

ГЛАВА 1

Прв дел

Извори на правото

1. Вовед

Правото било суштинска карактеристика на римската цивилизација како што е тоа и во нашата, денешната европска цивилизација.

Во милениумската историја на Рим битно се менувале општествените односи, а напоредно со нив и правото. Сумарниот преглед на римското право открива дека изворите на правото и поедини правни институти со тек на вековите толку се измениле така што не може да се најде речиси никаква сличност помеѓу старото римско право и она право од крајот на историјата на Рим. Во овој развоток на правото се јавува и една константа: Римјаните во текот на целата своја историја во правото гледаат основен инструмент за регулирање на општествените односи².

Сфаќање е на Римјаните дека цивилизираните општества се разликуваат од варварските токму по тоа што во нив, за разлика од варварските, е воспоставено владеење на правото. Историјата на Рим го следи владеењето на правото почнувајќи од првите децении од животот на републиканската *civitas* сè до Јустинијановата смрт.

Иако Римјаните се угледале на грчките градови при донесувањето на Законот на 12 таблици, тие во областа на правото далеку го надминале еленистичкиот свет изградувајќи толкав број на јавноправни и приватноправни институти кои немале пандан сè до настанокот на буржоаските држави и права. Римјаните инсистирале на владеењето на правото и во времињата на големи кризи, па и по промената на политичкото уредување. На правото инсистира Цицерон, на правото инсистира првиот принцепс Октавијан Август издавајќи го едиктот на Киренјаните, а на правото инсистира и последниот Римски император Јустинијан кога наредува правото да се кодифицира. Традицијата на владеењето на правото во Рим е долга, а потврда за тоа се и зборовите на Јустинијан во конституцијата "*Imperatioriam maiestatem*" во која вели дека императорот мора да биде наоружан како со оружје така и со закони.

² А. Маленица, Владеењето на правото во римската републиканска *Civitas* и во римската империја, Зборник во чест на Иво Пухан, Универзитет "Св. Кирил и Методиј" Правен факултет Скопје, 1996, стр. 6.

2. Поделба на изворите на римското право

Разгледувањето на изворите на римското право е тесно поврзано со периодизацијата на изучувањето на историјата на римската држава и историјата на римското право. Имајќи во предвид дека за изучување на оваа наставна дисциплина го користиме учебникот на професорот Иво Пухан³ ние ја прифаќаме неговата тројна периодизација:

1. Прв период - период на старата римска патрициско-плебејска држава и старото римско право- *jus civile*, (од создавањето на римската држава до установувањето на магистратурата на преторот peregrini- од 754 до 242 од старата ера)
2. Втор период – период на класична робовладетелска држава и хонорарно и класично римско право (од установувањето на магистратурата на преторот peregrini до установувањето на магистратурата на преторот peregrini – од 242 од старата ера до 212 од новата ера)
3. Трет период – период на централизирано – бирократска и апсолутистичка држава и единствено императорско римско право или посткласично право (од едиктот на Каракала до пропаста на Западното римско царство или до смртта на Јустинијан – од 212 до 476 или 565 година од новата ера).

Согласно оваа периодизација, ќе зборуваме за три периоди во развитокот на изворите на римското право.

2.1. Извори на правото во првиот период

Изворите на правото во првиот период се делат на два периоди:

1. Период на напишано право – *Jus non scriptum* како период во кој за регулирање на поведението се користеле обичајните правила нарекувани **mos**,

³ Проф. д-р Иво Пухан прв почнал да го предава предметот Римско право на новооснованиот Правно-економски факултет во Скопје и бил втемелувач на Катедрата по правно историски науки, а во рамките на неговиот богат творечки опус најзначајно и централно место заземаат неколкуте изданија на учебникот "Римско право", учебник којшто бил преведен на албански и српско-хрватски јазик и се применувал на повеќе Правни факултети во поранешна СФРЈ.

mores и правилата за поведение не се разликувале од правилата со религиозен карактер наречени **fas** и

2. Период на пишано право – Jus scriptum кој започнува со донесување на Законот на 12 таблици како резултат на упорната борба што ја воделе плебејците (сиромашните народни маси, плебсот) со патрициите (потомците на највидните римски родови, благородниците). Други извори од овој период се законите (leges), одлуките на плебејските собранија (plebiscite), едикти на магистратите и интерпретациите на свештениците.

2.1. Законот на 12 таблици претставува збирка на закони, односно **кодификација на римското цивилно право** изработена на 12 бакарни плочи. Во рамките на Законот на 12 таблици се наоѓа една одредба која претставувала основа за понатамошно донесување на закони од страна на римските комиции. Според неа: "сè она што подоцна народот ќе го изгласа ќе биде законито и признато".⁴ На тој начин оваа одредба им дала легитимитет на сите подоцна донесени закони од страна на собранијата.

Содржината на законот била следната: *1,2 и 3 таблица содржат процесни норми,4 и 5 семејно правни и наследно правни норми,6 и 7 облигациони норми,8 и 9 казни норми,10 религиозно право,а 11 и 12 се додадени следната година.*

Слика бр.1 Закон на 12 таблици

⁴ Оваа одредба се наоѓа во Законот на 12 таблици, Таблица 12, точка 5, Види М. Поленак-Аќимовска, В. Бучковски, Избор на текстови од Римското право, Скопје, 2000, стр.29



2.2. Законите биле посебен извор на римското право.

Поимно се определуваат како општозадолжителни правила со апстрактна содржина.

Нивни **доносители биле римските комиции** - собранија на патрициите и плебејците кои имале законодавни, судски и управни функции.

Во **содржината на законите се разликувале три дела**: увод (praescriptio), предлог на магистратот (rogation) и санкција (sanctio).

2.3. Одлуки на плебејските собранија наречени **plebiscita** се посебен извор на правото и претставуваат правила за поведение кои се многу слични на законите но и се разликуваат од нив.

а) **сличност** со законите е тоа што и plebiscita се општозадолжителни правила за поведение со апстрактна содржина

б) **разликата** се состои во доносителот кој во овој случај е плебејското собрание (собрание на плебсот, сиромашните маси), а согласно доносителот и нивната задолжителност била со потесен опсег и опфаќала само дел од населението, односно плебејците.

Овие разлики биле надминати во 287 година од старата ера со донесувањето на **Lex Hortensia**. Со овој закон била предвидена задолжителност на plebiscita за целиот римски народ, со што овие два извори се изедначиле и се претопиле во еден единствен извор на римското право – закони или leges.

2.4. Едикти на магистратите се посебен извор на римското право кој се разликува од другите извори како по својот доносител, така и по постапката за донесување и начинот на изложување, а особено по начелата кои биле појдовна основа за донесување на овие правила.

Доносител на едиктите биле магистратите кои претставувале државни службеници избрани за одредено време да вршат државни работи во рамките на магистратурите (државните служби).

Едиктите се донесувале во форма на наредби, најпрво усно, а потоа писмено, со изложување на форумот.

Магистратите не биле ограничени во вршењето на своите овластувања и преку едиктите тие го применувале, го исправале и го дополнувале постојниот правен поредок, создавајќи нов правен поредок наречен **хонорарно или магистратско право**.

2.5. Општи белези на старото римско право

Општи белези на старото римско право се:

- примитивизамот
- конфузноста
- строгиот формализам
- конзервативизмот
- суровоста и
- строгата персоналност.

Споредбен приказ на изворите на правото од првиот период

Табела бр.1

Извор на правото	Основна карактеристика	Доносител	Задолжителност	Значење
Закон на 12 таблици	Кодификација на обичајното право	Десет избрани луѓе-децемвири	За целиот римски народ	Го означува почетокот на пишаното право и е првата кодификација на римското право
Закони-leges	Општозадолжително правило со апстрактна содржина	Римските комиции	За целиот римски народ	Внесуваат единство во регулирањето на односите
Plebiscita	Општозадолжително правило со апстрактна содржина	Плебејските собранија	Само за плебејците	Претставувале противтежа на моќта и богатството на патрициите
Едикти	Наредби со кои се применувало и менувало постоечкото право	Магистратите	За лицата на кои се однесувале	Тие се основите на еден нов правен поредок кој ги надминува суровоста и строгоста на jus civile

2. 2. Извори на правото во вториот период

Во рамките на вториот период од развитокот на Римската држава, познат уште како Класичен Рим, освен изворите од првиот период римското право било збогатено и со нови извори на општозадолжителни правила кои се јавувале како: сенатски одлуки, одговори на правниците и одлуки на принципсот.

2. 2. 1. Закони и плебисцити

За законите и плебисцитите веќе кажавме дека се претопуваат во еден извор на правото по донесувањето на Lex Hortensia. Leges бил генеричниот израз за означување на овој единствен извор на правото. Неговата содржина била иста со содржината на законите од првиот период и опфаќала три дела (праескрипција, рогација и санкција).

Во овој период е извршена **класификација на законите со оглед на санкцијата**. Се разликувале следниве видови на закони:

- Leges perfectae или закони што ја прогласувале за ништовна секоја работа преземена спротивно на законските прописи
- Leges minus quam perfectae или закони кои го казнувале сторителот без да ја поништат преземената работа

- *Leges imperfectae* или закони кои не предвидувале санкции против лицето што не го почитувало законот.

Законите можеле да се укинат само по пат на контрерни рогации, на формален начин. Познати биле следниве рогации:

- аброгација со која законот целосно изрично се укинувал
- дерогација, во случај на делумно укинување на законот
- оброгација, во случај кога на друг начин биле регулирани прашања од законот и
- суброгација, во случај кога постојните прописи биле дополнети.

2. 2. 2. Едикти на магистратите

Продолжувајќи со користење со правото да издаваат наредби (*jus edicendi*), римските магистрати (посебно преторите и едилите) и во класичниот период создавале правни правила содржани во нивните едикти. Овие правни правила го сочинувале хонорарното или магистратското право. Карактеристики на ова права се следниве:

- а) ова право се издвоило како посебен правен поредок од старото римско право, *jus civile* и било познато како *ius honorarium*⁵ односно хонорарно или магистратско право
- б) ова право придонело за прилагодување на старото *ius civile* кон новите општествено-економски прилики за кои бил карактеристичен поразвиен правен промет
- в) при креирање на овие правни правила магистратите од една страна ги земале во предвид конкретните околности за решавање на одредено прашање, а од друга страна се раководеле од идејата на доброто и справедливото
- г) паралелното постоење на два правни поредоци (старо римско право и хонорарно право) за граѓаните на Рим значело можност за избор на правниот поредок со кој ќе ги уредат своите односи и
- д) за време на владеењето на Адријан создаден е трајниот едикт или *edictum perpetuum* кој претставува кодификација на магистратското, хонорарното право.

2. 2. 3 Мислења на сенатот и говори на принцепсот

⁵ Зборот потекнува од самата функција која магистратите ја вршеле бесплатно бидејќи било чест односно (*honor*) да се биде магистрат т.е. вршител на државна служба.

Мислењата на сенатот(*senatus consulta*) се нов извор на правото кои ова својство го добиле во времето на принципатот⁶. За мислење на сенатот се сметало сè она што сенатот ќе одлучи и ќе заповеда и тоа имало законска сила. Со слабеењето на улогата на сенатот и јакнењето на улогата на принцепсот мислењата на сенатот биле заменети со говорите на принцепсот (*orationes principum*) кои ги држел пред сенаторите на свечена седница пред сенатот и за кои не се гласало туку биле прифаќани без дискусија.

2. 2. 4 Одговори на правниците

Со одлука на принцепсот Август најистакнатите правници добиле право да даваат јавни стручни мислења со карактер на општозадолжителни правила за поведение. На тој начин по заслуга на принцепсот настанал нов извор на правото наречен *response prudentium*. Овие мислења се применувале за решавање на спорни прашања во примената на правото, а доколку повеќе мислења меѓусебно се разликувале правото на избор му припаѓало на судијата.

2. 2. 5 Конституции

Со востанувањето на принципатот како државно уредување во римската држава се зајакнува позицијата на една личност како носител на магистратските функции и истата таа личност била носител на бројни овластувања што неможт да бидат наброени. Волјата на принцепсот станува основен извор на правото и истата е неограничена. Ваквата моќ на принцепсот да создава право најдобро ја опишуваат следниве две правила:

1. *Quidquid principi placuit legis habet vigorem* – Сè она што му се допаѓа на принцепсот има сила на закон и
2. *Princeps legibus solutes est* – Принцепсот не е должен да ги почитува правилата на правниот поредок.

Волјата на принцепсот се изразувала во четири вида на одлуки. Генеричен назив за одлуките на принцепсот е зборот конституција - *constitutions principum*, а посебни видови на одлуки добиле свои посебни називи:

- *Edicta* била конституција со општа содржина упатена до жителите на државата во форма на јавна наредба. Со нив се создавале правила од областа на јавното и приватното право
- *Mandata* била конституција со општа содржина упатена на управниците на провинциите и на другите службеници за вршење на функциите што им биле доверени

⁶ Принципат е државно уредување во рамките на кое во една личност биле концентрирани повеќе магистратури и истиот тој бил прв член на сенатот и *pontifex maximus*. Прв принцепс бил Октавијан Август.

- Decreta била конституција со која принципсот решавал во поединечни случаи – административни или судски кои биле обврзувачки за судовите и во идни случаи
- Rescripta била конституција со конкретна содржина што се донесувала во форма на писмен одговор на принципсот за прашања кои ќе ги поставеле граѓаните или државни органи.

Споредбен приказ на видовите конституции на принципсот

Табела бр. 2

Вид на конституција	До кого се упатува	Вид на содржина на конституцијата	На што се однесува содржината
Edicta	До сите жители на државата	Општа содржина	се создавале правила од областа на јавното и приватното право
Mandata	До управниците на провинции и другите службеници	Општа содржина	Содржината се однесува на начинот на вршење на државни функции
Decreta	До поединци кои го изнеле својот спор пред принципсот, но се применувала и во идни случаи како прецедентно право	Решение во поединечен случај	Административни или судски поединечни случаи
Rescripta	До граѓани поединци или државни органи кои му се обратиле на принципсот со прашање, а имале сила на прецедент	Писмен одговор за конкретно прашање	Содржината е одговор на конкретно прашање

2.2.6 Општи карактеристики на класичното римско право

Основна карактеристика на класичното римско право е постоењето на троен правен поредок составен од :

1. старо римско право – *ius civile*
2. магистратско односно хонорарно право - *ius honorarium* и
3. *ius gentium* или право на народите како правен поредок со кој се регулирале правните односи меѓу римските граѓани и peregrini, како и меѓу peregrini од различни народности.

Друга карактеристика на класичното римско право му дава магистратското односно хонорарното римско право поради тоа што тој правен поредок отстапува од крутоста и формализмот на стариот поредок и се заснова на начелото на доброто и справедливото.

Третата карактеристика на класичното право е резултат на развојот на правната наука која почнала да ги одредува границите меѓу одделни правни појави, меѓу одделни правни гранки и области на правото.

2.3.Извори на правото во третиот - посткласичниот период

Согласно со промените кои настанале во државното уредување во посткласичен Рим⁷, настануваат промени во однос на изворите на правото. Државните органи го губат своето значење и улога во остварување на државната власт за сметка на зголемување на моќта на еден поединец кој ги презема сите државни функции во свои раце. Во однос на изворите тоа се одразило со претворање на императорот во единствен активен творец на општозадолжителни правила наречени *leges*. Така во поглед на правниот поредок настанала дихотомија, односно се издвоиле два правни поредоци и тоа следниве:

1. Правен поредок наречен *ius* во кој биле опфатени сите правни правила кои постоеле дотогаш односно обичаите, законите, плебисцитите, мислењата на сенатот и одговорите на правниците само доколку не биле изрично укинати од страна на императорот и

⁷ Третиот период од римската држава имал државно уредување наречено доминат бидејќи на чело на државата бил апсолутен монарх т.е император со титула "*dominus ac deus*" (господар и бог).

2. Правен поредок наречен *leges* во кој влегувале конституциите на римските императори. Овој правен поредок содржел нови феудални елементи и идеи на христијанството.

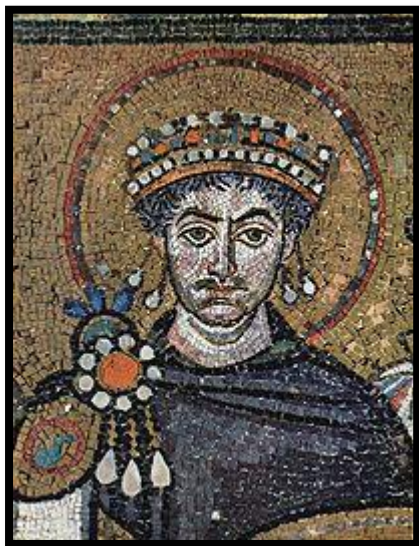
Спротивноста на овие два правни поредоци од посткласичното право ја наметнала потребата од кодификација на истото. Најзначајна кодификација на римското право е Јустинијановата кодификација. На оваа кодификација и претходеа неколку кодификации од кои коко најзначајни би ги издвоиле:

- Codex Gregorianus
- Codex Hermogenianus
- Codex Theodosianus
- Варварски кодификации на римското право

2.3.1. Јустинијанова кодификација - *Corpus juris civilis*

Императорот Јустинијан (527-566) е последниот кој успеал да ги обедини најголемиот дел од Источна и поранешна Западна римска империја. Според некои тој е последен римски владетел, а според други е прв византиски владетел.

Најновите истражувања покажуваат дека Јустинијан бил роден во Македонија, во денешен Таор, место што порано се викало Таурисиум.



Слика бр.2 СЛИКА –МОЗАИК ОД ЈУСТИНИЈАН I КОЈА СЕ НАОЃА ВО ЦРКВА ВО РАВЕНА-ИТАЛИЈА

За тоа дека царот Јустинијан (527-565) бил роден во Taurisium зборува античкиот автор Prokopivs во својето дело (*De aedificiis*) – “За градбите”.

Прокопиј во своето дело наведува: “...Некаде во подрачјето на европските Дарданци, кои живеат зад границите на Епидамнијците, во непосредна близина на кастелот наречен Бадеријана (денешното село Бадер), беше село по име Таврисиј (денешен Таор). Тука е роден царот Јустинијан, основачот на светското царство. Опколувајќи го набрзина ова село со ѕид во форма на четириаголник и подигајќи на секој агол по една кула, создаде четирикулен кастел па така и го нарече (Тетрапиргијан). Крај него изгради убав град и го нарече Јустинијана Прима, оддолжувајќи се на тој начин на својата родителка...”⁸

Императорот Јустинијан е значаен од правен аспект бидејќи тој водејќи се од мислата дека императорот мора да биде наоружан како со оружје така и со закони, тој решил да изврши кодификација на целото римско право содржано во двата тогашни прави поредоци *ius* и *leges*. Работата врз кодификацијата била реализирана со помош на правници кои се занимавале со практична и теоретска работа, предводени од славниот Трибонијан кој бил главен и вистински творец на кодификацијата.

Кодификацијата е значајна за правната историја на Европа бидејќи од една страна овозможила да се изврши реконструкција на многу дела на класичните правници и едиктите на магистратите со што овозможува изучување на историјата на целиот римски правен поредок, а од друга страна по пропаста на римската империја со рецепција на римското право и негово проучување тоа останало да живее во правните поредоци на многу европски држави.



⁸ За најновите археолошки истражувања повеќе види на: http://tauriseum.com/za_tauriseum.html

Слика бр.2 Насловна страна на изданието на Кодексот на Gothofredus од 1583

2.3.2. Составни делови на Јустинијановата кодификација

Јустинијановата кодификација – Corpus juris civilis е составена од следниве делови:

1. Novus codex Justinianus (529 год.) – збирка на императорски конституции
2. Digesta или Pandectae (533 год.) – збирка на сето дотогашно право, почнувајќи од Законот на 12 таблици па до посткалсичниот период кое било собрано во 50 книги и ги обработувало сите прашања од областа на јавното и приватното право



Слика бр. 3 Lugduni apud Gulielmu[m] Rouillium, 1581. Biblioteca Comunale "Renato Fucini" di Empoli

3. Institutiones (533 год.) – краток прирачник со уведен карактер составен од 4 книги кои обработувале проблеми од областа на статусното, семејното, стварното, облигационото и наследното право
4. Codex repetitae praelationis (534 год) – преработено издание на Novus codex Justinianus и
5. Novellae – збирка на 150 конституции кои Јустинијан ги прогласил по изработката на другите делови на кодификацијата.

Втор дел

Вежби за проверка и утврдување на знаењето на тема извори на правото

Вежба бр.1

Прашање : За извори од кој период зборува следнава одредба?

- ✚ Нашето право се состои од пишано и напишано. Пишано право се законите, плебисцитите, сенатските мислења, царските конституции, едиктите, одговорите на правниците (Inst. 1, 2, 3).

Објаснување : Во оваа одредба станува збор за извори на римското право од вториот период, односно од класичен Рим. Во овој период продолжуваат да се применуваат изворите од првиот период (обичаите како напишано право, законите, плебисцитите и едиктите), а согласно промените во државното уредување и улогата на принципсот во создавањето на правото како нови извори на правото се јавуваат неговите конституции, но и мислењата на сенатот и одговорите на правниците на кои токму принципсот им дал сила на извор на правото.

Вежба бр.2

Прашање: Од кој период потекнува изворот на правото од следното правно правило?

- ✚ Закон е она што народот ќе го востанови и нареди(Gai,Inst.1,3)

Објаснување: Законите како извори на правото се јавуваат уште во првиот период на римската држава. Нивен доносител се римските комиции, како собранија на целото римско население (патриции и плебејци). Тие се задолжителни правила за целиот римски народ. Својот легитимитет го црпат од правно правило кое било содржано во првиот закон, Законот на 12 таблици според кое: " сè она што подоцна народот ќе го изгласа ќе биде законито и признато". Законите имаат значење на извор на правото и во вториот период, во класичен Рим, а веќе во третиот период паѓаат во сенката на конституциите на императорот заедно со останатите извори.

Вежба бр. 3

Прашање: Од кое право потекнува начелото кое го среќаваме во горната одредба?

- ✚ Во сè, а најмногу во правото треба да се води сметка за правичноста (D. 50,17, 90).

Објаснување: Ова начело е едно од основните на кои се засновала работата на римските магистрати почнувајќи од првиот период, а посебно во класичното право кога тоа најмногу доаѓа до израз. Римските магистрати ја увиделе строгоста и крутоста на старото римско право и во рамките на својата државна служба, односно при користењето на *ius edicendi* и донесувањето на едикти, се обидувале да ја надминат истата, а правните правила да ги прилагодат на новонастанатите услови и во согласност со она што е добро и справедливо (*quod bonum et aequum est*). На тој начин тие со своите едикти создале нов правен поредок наречен магистратско или хонорарно право кое отстапувало од римскиот формализам и крутоста.

Вежба бр. 4

Прашање: За кој извор станува збор?

- ✚ Нема сомнение дека сенатот може да создава право (D.1, 3, 9)
- ✚ Мислење на Сенатот е она што тој ќе го нареди и востанови. Тоа има сила на закон иако тоа некогаш било оспорувано (Gai Inst. 1, 4)

Објаснување: Овие правни правила зборуваат за еден посебен извор на правото наречен *senatus consulta* или мислења на сенатот. Мислењата на сенатот добиваат правна сила на општозадолжителни правила во класичниот период, во времето на принципатот. Принцепсот е тој кој им дава правна сила на овие мислења и кој со своето јакнење како фигура во државното уредување ги фрла во сенка, заменувајќи ги мислењата на сенатот со она што тој ќе го каже на свечена седница пред сенатот (*orationes principum*).



Слика бр. 4 Curia Iulija некогашното седиште на Римскиот Сенат

Вежба бр. 5

Прашање: Што претставува следнава максима ?

✚ Iuris praecipua sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere (D.1,1,10,1)

Објаснување: За класичниот период е карактеристичен развојот на правната наука (jurisprudentia) и појавата на голем број римски правници кои се занимавале со прашања од областа на правото и филозофијата на право. Тие пишувале правни максими и определувања на правни поими, а меѓудругото создале дефиниции за правото кои се неисториски и идеалистички. Една од поубавите дефиниции за правото е горедадената која во превод значи:

❖ " Овие се правните правила: чесно да се живее, на друг да не му се наштетува и на секој неговото да му се даде ".

Други познати дефиниции за правото и правичноста се:

- ❖ Jus est ars boni et aequi - " Правото е умешност на доброто и справедливото .
- ❖ Jus obruitur vi – Силата го закопува правото.
- ❖ Justitia omni auro carior – Правичноста е поскапа од секое злато - Цицерон
- ❖ Justitia regnorum fundamentum - Правичност е (треба да биде) основа на владеачите

Вежба бр. 6

Прашање: Толкувај го правното правило.

✚ Што царот ќе одреди има сила на закон (D. 1, 4, 1)

Објаснување: Ова правило ја опишува положбата на римскиот владетел во однос на државната власт и во однос на правниот поредок во класичниот и посткласичниот период од развојот на римската држава. Легитимитетот на правните правила што ги создавал царот произлегувал од Lex de imperio – кралскиот закон кој бил донесен за неговата власт и со тој закон народот нему му ја пренел својата власт и овластувања. Неговата волја во создавањето на правните правила со ништо не била ограничена. Не ја ограничувале ниту постоечките правни правила што најдобро се гледа од максимите:

- ❖ *Princeps legibus solutes est* - Принцепсот не е должен да ги почитува правилата на правниот поредок
- ❖ *Quidquid principi placuit legis habet vigorem* - Сè она што му се допаѓа на принцепсот има сила на закон.

Вежба бр. 7

Прашање: Толкувај го правилото.

- ✚ Плебисцит е она што плебсот ќе го нареди и востанови. Некогаш патрициите тврделе дека плебисцитот не ги обврзува, бидејќи се донесени без нивно одобрување (*Gai , Inst. 1, 3*)

Објаснување: Во првиот период постои поделеност на римскиот народ на плебејци и патриции. Таа поделеност се рефлектира и во однос на државните органи, а понатаму и во однос на правото. Одлучувајќи на своите собранија, плебејците донесувале правни правила наречени плебисцити и бидејќи собранијата биле сочинети само од претставници на плебејците тие биле задолжителни само за нив. По сè друго тие биле исти со законите. Оваа разлика била надмината со *Lex Hortensia* со кој се предвидувала општа задолжителност на плебисцитите и од тој момент тие се губат од историјата како посебен извор на правото и се претопуваат со законите.

Вежба бр. 8

Прашање: Објасни го правилото.

- ✚ Магистратите делеле правда (забелешка - пресудувале), а за да знаат граѓаните кое право некој на некоја ствар ќе се примени, се осигурувале однапред и објавувале едикти (*D.1, 2, 2,10*)

Објаснување: Уште во првиот период на римската држава како извор на правото се сметале наредбите што во рамките на својата работа ги издавале магистратите (вршителите на државни служби). Со тие наредби кои биле наречени едикти магистратите имале за задача да го применат римското право во конкретниот случај, а при неговата примена тие често го менувале и дополнувале со цел да го прилагодат на новите општествени услови, раководејќи се од идејата на доброто и справедливото во робовладетелскиот свет. На тој начин се создал нов правен поредок наречен магистратско – хонорарно право.

Вежба бр. 9

Прашање: За кој извор на правото зборува следнава одредба?

- ✚ Но и оние права кои со долготрајна пракса се потврдиле и низ многу години почитувани, како молчалива согласност на народот, треба да се почитуваат како и напишаните права (D.1, 3, 38)
- ✚ Непишаното право доаѓа од она што ќе потврди праксата. Имено, долготрајните обичаи потврдени со согласност на оние кои ги применуваат важат како да се закони (Iustiniani, Inst. 1, 2, 9)

Објаснување: Оваа одредба зборува за обичајот како непишан извор на правото кој воедно е првиот регулатор на односите во римската држава во периодот на *jus non scriptum* (периодот на непишаното право). Сите дотогашни обичаи се кодификувани во Законот на 12 таблици и со тоа се претворени во обичајно право кое преку законот продолжило да се применува како извор на правото. Обичаите се извор на правото и во вториот период на римската држава, а во третиот период тие влегуваат во правниот поредок наречен *jus* и се применуваат наспроти правилата создадени од владетелите (*leges*).

Вежба бр. 10

Прашање: За кој извор на правото зборува правилото?

- ✚ Нашиот цар Север во рескрипт одговорил дека кај нејаснотиите кои произлегуваат од примена на поедини закони треба, наместо законот, да се применува она што е утврдено во праксата и обичаите (D.1, 3, 38)

Објаснување: Во ова правило се зборува за извор на правото кој за прв пат се јавува во вториот период од римската држава, поточно во времето на принципатот. Волјата на принцепсот (владетел) имала правосоздавачка моќ. Правото што тој го создавал било содржано во четири вида на конституции-*mandata, edicta, decreta* I *rescripta*. Рескриптот бил конституција со посебна содржина и во суштина претставувал одговор на принцепсот на прашање што граѓаните или правни лица му го упатиле и тој имал сила на прецедент.

ГЛАВА 2

Поделба на римското право

Воведни напомени

Според Улпијан **целото римско право** може да се подели на јавно и на приватно право: "**Јавно право (jus publicum)** е она право кое се однесува на положбата на римската држава, а **приватно право (jus privatum)** е она право кое се однесува на поединците: имено, има ствари од општа корист и такви кои се од поединечна корист. Јавното право се однесува на светите ствари, свештенството, магистратите, додека приватното право е троструко: имено се состои од одредби на природното, општото и граѓанското право."⁹

Според поделбата на приватното право која е содржана во Институциите на Гај, а со неа наполно се поклопувала поделбата во Институциите и во Дигестите на Јустинијан, **сето приватно право се делело на на:**

- **Право што се однесува на лица – jus quod ad personas pertinet**
- **Право што се однесува на ствари – jus quod ad res pertinet**
- **Право што се однесува на тужби - jus quod ad actions pertinent**

Римското право ќе го изучуваме преку неговите институти токму во рамките на оваа поделба и токму по горедадениот редослед.

Прв дел

Лично право

1. Поим и поделба на личното право

Сето право кое се однесувало на лицата се нарекувало лично право. Во него се издвојувале две групи на правни правила врз основа на кои во рамките на личното право зборуваме за поделба на :

- **Статусно право** кое претставувало збир на правни правила со кои била регулирана правната положба, односно правната и деловната способност на одделни лица или на цели категории население на римската држава и
- **Семејно право** кое претставувало збир на правни правила со кои се уредувале прашањата за односите меѓу:

⁹ D. 1, 1, 1, 2 (Ulpianus libro primo institutionum)

1. мажот и жената (**брачно право**),
2. таткото како носител на patria potestas и лицата под негова власт (**татковско право**) и
3. лицата што биле деловно неспособни и нивните тутори односно старатели (**туторско и старателско право**)

2. Статусно право

Статусното право претставувало збир на правни правила со кои се регулирале прашањата за правната и деловната способност на субјектите во правото.

2.1. Правна способност во римското право

Од многубројните зачувани фрагменти може да се заклучи дека под поимот правна способност (capacitas juridica) се подразбирало својството на субјектите да бидат носители на права и на обврски во јавното и во приватното право.

✚ **Правната способност во јавното право** се состоела од делумни или целосни овластувања на одделни субјекти:

- а) да учествуваат во јавниот живот на римската држава како носители на активното и пасивното избирачко право
- б) да служат како војници во римските легии
- в) да учествуваат во римските профани и религиски свечености и сл.

✚ **Правната способност во приватното право** се состоела од делумни или целосни овластувања на одделни субјекти:

- а) да се служат со римските установи на семејното право
- б) да се служат со римските установи на имотното право и
- в) да се служат со римските установи на процесното право

2.2. Правна способност на физичките лица

Во зависност од можноста која римското право им ја признавало на одредени субјекти да бидат носители на права и обврски, разликуваме три категории на лица во римското право. Само еден круг на лица ги уживале правата гарантирани со правниот поредок, друг круг на лица имале само право на живот и слобода и третиот круг на лица немале ни едно право.

Во римското право се разликувале следниве три категории на жители во зависност од нивната правна положба:

1. лица со правна положба на римски граѓани – status civitatis

2. лица со правна положба на латини и peregrini – status libertatis

3. лица со правна положба на робови – servi

2.2.1 Правна способност на римски граѓани

Правната способност на римски граѓанин се стекнувала на два начини: со раѓање и со природување.

1. Со раѓање правната способност ја стекнувале деца родени во брак на римски граѓани, вонбрачните деца на римска граѓанка и деца родени од робинка која барем одреден период од својата бременост уживала граѓански права. Овој статус се стекнувал во моментот кога раѓањето било завршено, доколку детето дало некаков знак на живот. Од ова правило во одредени случаи постоеле исклучоци.

2. Со природување односно натурализација граѓанство стекнувале лица кои не биле родени како граѓани на Рим. Постоеле два вида на натурализација:

а) **приватна натурализација** која му била допуштена на секој pater familias и најчесто се вршела со посвојување или ослободување од ропство и

б) **јавна натурализација** односно природување со одлука на државни одлуки (одлуки на сенатот, конзулите, императорот)

Во рамките на правната положба status civitatis не постоела рамноправност и еднаквост на сите субјекти. Лицата кои имале ваков статус според одредени прописи на римското право биле ограничувани во поглед на можноста да се користат одредени права од областа на приватното и јавното право. Се разликувале два вида на ограничувања:

а) ограничувања со кои била стеснувана содржината на граѓанството на цели категории на жители, односно **општи ограничувања** кои постоеле за жените, за децата alieni juris, за паганите, еретиците, апостатите, Евреите и колоните и

б) **посебни или индивидуални ограничувања** со кои содржината на граѓанството трајно или привремено им била стеснувана на поединци. Пример за вакви случаи се должничките робови, лицата alieni juris кои таткото ги оттуѓувал во друго семејство за одреден период, гладијаторите како и римските граѓани на кои како санкција, односно казнена мерка поради некое нивно однесување им биле одземани одредени граѓански права.

Правната способност престанувала на два начини:

а) со **природна смрт** и

б) по пат на **граѓанска смрт** односно загуба на граѓанските права каде што се разликувале два случаи :

- губење на слободата и на сите граѓански права или *capitis deminutio maxima* и
- губење на сите права, а задржување на слободата или *capitis deminutio media*

2.2.2 Правна способност на латини и peregrini - *status libertatis*

Жителите на покорените и кон Рим припоените општини и државни заедници не биле во целост претворени во робови. Врз основа на договор склучен со Рим, многу од нив ја задржувале својата слобода и се стекнувале со *status libertatis*- статус кој во општествениот живот им оставал право на самоуправа, а во приватниот право на користење на сопствениот поредок. Меѓу лицата со ваков статус се разликувале две категории:

а) латини, припадници на племиња етнички сродни на Римјаните кои ги имале сите права освен пасивното избирачко право и правото да служат во римските легии. Ова правна положба исчезнала во 90 год. од старата ера кога на сите слободни жители на Италија им било доделено римско граѓанство

б) peregrini, односно припадници на неримски и нелатински племиња на кои во Рим им било признато право на слобода. Положба на peregrini добивале и римските граѓани кои претрпеле *capitis deminutio media*, како и некои ослободени робови. Ова положба им овозможувала да го користат својот правен поредок, но немале ниту едно овластување што извираше од *jus civile*.

2. 2. 3 Правна положба на робови – *servi*

Во римското робовладетелско општество, секако неминовна категорија на население биле робовите. Тие најпрво се јавуваат веднаш по распаѓањето на гентилното уредување, а нивниот број се зголемува со проширувањето на римската империја и заробувањето на непријателот во војните, но и со поробувањето на сопствените граѓани во согласност со правниот поредок. Иако за робовите важи правилото дека немаат никакви права и се сметани за инструменти што зборуваат, сепак постојат одредени разлики во нивната правна положба кои се во зависност од периодот за кој зборуваме.

Правната положба на робовите е прикажана во табелата бр.3

Правна положба во старото римско право	Господарот имал неограничено " право на живот и смрт врз робот". Положбата на робовите зависела од волјата на господарот бидејќи правниот поредок не го ограничувал. Робовите на робовите биле сметани за свети места- <i>loci religiosi</i>
--	--

Правна положба во класичното римско право	На господарите им било забрането да ги убиваат робовите, да ги даваат за борба со диви животни и прекумерно да ги измачуваат. Со тоа правната положба на робовите била подобрена.
Правна положба во посткласичното римско право	Робовите по својата правна положба се доближиле до колоните, тие индивидуално работеле на обработување на одделни земјишни парцели. Од брачните врски на робовите произлегувале две правни последици: - сродството што настанувало од овие брачни врски претставувало пречка за склучување на брак и по ослободување на робот - брачните заедници на робовите биле пречка за распродажба на семејството на различни страни и господари

Табела бр.3 Табеларен приказ на правната положба на робовите низ трите периоди на римската држава

Ропството престанувало на повеќе начини кои можеме да ги категоризираме во две групи - ослободување од ропство против волјата на господарот и ослободување согласно волјата на господарот :

1. робовите кои успеале да ја напуштат територијата на римската држава се сметале за слободни против волјата на господарот
2. господарите можеле да ги ослободуваат робовите за што биле пропишани форми наречени manumission, односно манумисии. Римското право познавало повеќе видови на манумисии кои се претставени во табелата бр.4

	Форма на манумисија	Значење на манумисијата
1.	Manumissio vindicta	Најстара форма на ослободување во форма на привиден спор
2.	Manumissio testamento	Форма од старото римско право според која волјата за ослободување на робот била изразена во тестаментот на господарот
3.	Manumissio cesnu	Форма од старото право според која робот бил ослободуван со запишување во цензорските списоци
4.	Manumissio per epistolam	Неформална манумисија од класичното право, ослободување со писмо на господарот
5.	Manumissio inter amicos	Неформална манумисија од класичното право, ослободување со изјава на господарот дадена во присуство на неговите пријатели
6.	Manumissio per mensam	Манумисија од посткласичното право, робот бил ослободуван со прифаќање на заедничка софра со семејството на господарот
7.	Manumissio in sacrosanctis ecclesiis	Манумисија од посткласичното право, робот бил ослободуван со изјава на господарот дадена во црква за време на религиски обреди.

Табела бр. 4 Видови на манумисии во римското право

По актот на ослободување робовите добивале правна положба на ослободеници - либертини. Правната положба на ослободениците зависела од правната положба на господарот. Во зависност од правната положба на господарот и прописите на римското право, во римската држава се разликувале следниве правни положби на ослободениците:

- Робовите ослободени од римски граѓани на еден од формалистичките начини добивале правна положба на римски граѓани, но таа положба битно се разликувала од правната положба на римските граѓани родени на слобода. Нивната положба се разликувала од период во период.
- Робовите ослободени од римски граѓани кои не ги исполнувале другите услови предвидени од римското право се стекнувала со положба на слободни луѓе, односно *status libertatis*.
- Робовите ослободени од страна на peregrinите се здобивале со правна положба на peregrini.
- Робовите ослободени од страна на латините се здобивале со правна положба на латини.

2. 3. Деловна способност на физичките лица

Деловната способност во римското право се сфаќала како способност во свое име и за своја сметка да се преземат правни работи и лично да се одговара за сторените противправни дејства. Сите лица кои имале правна способност немале и деловна способност. Римското право им признавало деловна способност само на оние лица кои можеле да се однесуваат како разумни субјекти. Во останатите случаи биле предвидени посебни институти преку кои деловно неспособните или ограничено деловно способните лица можеле да учествуваат во правниот сообраќај во римското општество.

Во зависност од причините за деловна неспособност на лицата во римското право се разликуваат неколку категории на субјекти:

- ❖ Малолетници
- ❖ Полнолетни жени
- ❖ Лица со психички, морални и физички недостатоци
- ❖ Лица помлади од 25 години

2. 4. Правна и деловна способност на правни лица

Како субјекти на правото во римската држава уште од најстарите времиња се јавуваат и правните лица како заедници на луѓе или маси на добра. Правните лица од римското право се разгледуваат преку трите периоди низ кои минала римската држава. Затоа зборуваме за:

- правни лица во старото право
- правни лица во класичното право и
- правни лица во посткласичното право

Карактеристики на правни лица од старото право	Правна способност имала римската држава која вршела функции на власт, но и функции на правно лице од приватното право	Одредени осамосто-ени државни и општествени уста-нови како храмовите, латинските и peregrinските општини имале правна способност	Генсот задржал некои свои имотни и неимотни овластувања и во времето на републиката.
Карактеристики на правни лица од класичното право	Државата е правно лице со јасно издвоени јавни и приватни овластувања, а со тоа се прави разлика меѓу правни лица на јавното и на приватното право	Правните лица од приватното право настанувале или со одлука на државен орган или по иницијатива на приватните лица	Правните лица од приватното право се делеле на стопански претпријатија и на здруженија.
Карактеристики на правни лица од посткласичното право	Во јустинијановата кодификација се прави јасна разлика меѓу два вида правни лица- universitates rerum universitates personarum	Universitates personarum биле правни лица со сопствен имот и одделно членство, а universitates rerum се правни лица со посебен имот но без одделно членство, кои служеле за задоволување на трајни и општи потреби на неопределен круг на луѓе	Во посткласичното право се јавува нов вид на правни лица т.е. принудни здруженија, основани со административна принуда

Табела бр. 5 Видови на правни лица во римското право

3. Семејно право

Семејното право претставувало збир на правни правила со кои се уредувале прашањата за односите меѓу:

1. мажот и жената (**брачно право**),
2. таткото како носител на patria potestas и лицата под негова власт (**татковско право**) и
3. лицата што биле деловно неспособни и нивните тутори односно старатели (**туторско и старателско право**)

3. 1. Брачно право

Во римското право среќаваме повеќе дефиниции за бракот од кои ги izdelуваме следниве:

- ❖ Бракот е врска меѓу мажот и жената, заедница на нивниот живот, поврзана со меѓусебно делење на сето она што е предвидено со божјото и човечкото право и
- ❖ Женидбата или бракот е врска меѓу маж и жена заснована врз заедничко живеење.

Овие дефиниции укажуваат на фактот дека бракот во римската држава се сфаќал како биолошка, егзогамна, моногамна, трајна заедница меѓу маж и жена која била заснована на законските одредби. Само заедниците кои биле засновани во согласност со законските одредби се сметале за **римски правовалиден брак – justiae nuptiae, matrimonium justum**. Заедниците меѓу маж и жена кои не биле во согласност со одредбите на римското брачно право не се сметале за римски правовалиден брак. Пример за вакви заедници биле:

- **Конкубинатот**, односно трајна животна заедница меѓу маж и жена кои не сакале или не можеле да склучат римски правовалиден брак и
- **Контуберниум**, односно заедница на роб и робинка кои немале право да склучат римски правовалиден брак, но нивната заедница се ценела како фактички постоечки однос. Во посткласичниот период оваа заедница произведувала и правни последици, односно забрана (separatio dura) за продажба на робовите од еден контуберниум на различни господари и на различни страни.

За да се склучи римски правовалиден брак се барало да бидат исполнети неколку услови и да не постојат брачни пречки.

	Услови за склучување на брак	Брачни пречки
1.	Лицата кои сакаат да склучат брак требало да имаат <i>jus conubii</i> , односно право да склучат брак	Постоечки брак бил пречка за склучување на нов брак
2.	Се барало постоење на намера за заеднички да се живее- <i>affectio maritalis</i>	Душевна болест, која му претходела на склучувањето на бракот
3.	Лицата да се во пубертет (жените да имаат 12 години, а мажите 14)	Крвно сродство, по права линија неограничено, а во странична линија до четврти степен
4.	Бракот да е склучен во една од формите предвидени со закон: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Coemptio или купување на жената како најстара и најформална форма ➤ Confareatio односно свечена форма која ја употребувале патрициските слоеви и ➤ Usus или најчестата и наједноставната форма која се засновала само со преселување на жената кај мажот и била 	Во времето на Август не бил дозволен брак меѓу сенатори и либертини или артистки бидејќи се сметало дека не му одговараат на сенаторскиот висок ранг

	карактеристична за сиромашните слоеви	
--	---------------------------------------	--

Табела бр. 6 Услови за склучување на брак и брачни пречки во римското право

Во римското право, во рамките на самиот институт правовалиден римски брак, постоела две различни брачни врски:

- **Matrimonium cum manu** односно брак во кој жената станувала член на семејството на мажот и потпаѓала под власта на *pater familias*. Таа станувала агнатски сродник со семејството на мажот, а престанувало нејзиното агнатско сродство со семејството на нејзиниот татко
- **Matrimonium sine manu** односно брак кој што не влијаел на правната и деловната способност на жената, ниту на нејзиното агнатско сродство со семејството на татко ѝ. Правните последици на овој брак се манифестирале во сферата на должностите на брачните другари за меѓусебно почитување и помагање, забрана за меѓусебно тужење или сведочење еден против друг, како и одредени право во однос на миразот на жената.

3. 2. Татковско и родителско право

Во римскиот правен поредок не било познато родителско право како збир на правни правила според кои таткото и мајката би биле еднакво овластени и еднакво задолжени да се грижат околу одгледувањето и воспитувањето на сопствените деца. Најпрво постоел збир на правни правила што ја обезбедувале власта на *pater familias* во семејството спрема другите негови членови, што биле лица *alieni juris* (лица со туѓо право), а тие правила го сочинувале татковското право. Дури во времето на Јустинијан се јавиле првите облици на родителското право бидејќи поблагата власт на таткото (*patria potestas*) оставила место и за правата на мајката и за правата на децата.

Татковата власт – *patria potestas* се засновала на два начини:

- Со раѓање на деца во семејството на одреден *pater familias* – тоа биле децата што ги родила неговата жена или жената на некој машки член на неговото семејство и кои таткото ги прифатил како член на семејството и
- Со акт на волја на *pater familias* кој се изразува преку институтот *adoptio* – посвојување или преку институтот *legitimatio* - позаконување.

Татковската власт престанувала на неколку начини:

- Со природна смрт на таткото или на лицата *alieni juris*
- Со граѓанска смрт на таткото или на лицата *alieni juris*
- Со еманципација – волева или законска и

- Поради недостојност на таткото.

3. 3. Тудорство и старателство

Тудорството и старателството од римското право биле установи најтесно поврзани со прашањата за деловната способност на лицата *sui juris*. *ALIENI JURIS* биле лица под власта на таткото и поради неговата доживотна неограничена власт кај нив не се јавувал проблемот на недостаток на деловна способност.

Тудорството било установа со која се надоместувал или надополнувал недостигот на деловна способност кај цели категории лица кои поради малолетност или пол, не биле во состојба самостојно да настапуваат во правниот сообраќај.

Старателството било установа со која се надоместувал или надополнувал недостигот на деловна способност кај лица кои според природата на нештата требало да бидат на полно деловно способни, но тие не биле такви поради посебни видовични недостатоци како што се психичка болест, физички недостатоци или лица кои биле расипници.

Вежби за проверка и утврдување на знаењето на тема статусно и семејно право

Вежба бр.1

Прашање : Што ни кажува следното правило?

✚ Сето право создадено е заради луѓето (D. 1, 5, 2).

Објаснување : Правилото упатува на заклучокот дека како субјекти на правото според римскиот правен поредок можеле да се јават само луѓето и единствено тие можеле да бидат носители на права и обврски. Тука би напоменале дека луѓето како субјекти се јавувале како индивидуално (како физички лица) така и преку нивните здружувања во правни лица.

Вежба бр. 2

Прашање : На кој институт од статусното право се однесуваат следниве правила?

✚ Сèуште неродено дете се смета за дел од мајката или утробата (D. 25, 4, 1, 1)

✚ Зачнатото дете , во некоја рака, се смета како да е веќе родено (D. 38, 16, 7).

Објаснување : Овие правила се однесуваат на правната способност како посебен институт во рамките на статусното право.

Првото од нив го изразува основното правило на римското право кое се однесувало на стекнување правна способност – правна способност на римски граѓанин се стекнувала со раѓање на детето, односно зачетокот не се сметал за субјект на правото. Единствен субјект била жената што го носела зачетокот во својата утроба, неговата мајка.

Второто правило го изразува исклучокот од основното правило¹⁰. Исклучок постоел во случај кога таткото на неродено дете умрел пред тоа да се роди, а по неговото зачнување. Со цел да се заштитат имотните правата на зачетокот, детето се сметало за родено во моментот на смртта на таткото, под услов да се роди живо и да се роди најдоцна десет месеци по смртта на пресумптивниот татко.

❖ Ова правилото од римското право е преземено во правните системи на многу модерни држави, меѓу кои и нашата. Го среќаваме во нашиот

¹⁰ Овој исклучок се изразува и со правилото: *Infans conceptus pro jam nato habetur quatenus de commodis ejus agitur* (D 1, 5, 7)

Закон за облигациони односи, во скоро неизменета форма од онаа во римското право. Така, според чл. 45-а став 3 " Се смета дека зачатото дете е родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права, под услов да се роди живо."

Вежба бр. 3

Прашање : За кој институт зборува правилото?

- ✚ Сите кои се наоѓаат во римската држава, врз основа на конституција на царот Антонин, станала римски граѓани (D. 1, 5, 17).

Објаснување : Правилото зборува за еден од начините на стекнување на правна способност на римски граѓани, односно стекнување на status civitatis со природување, натурализација. Во римското право постоеле два вида на природување – приватно и јавно. Во конкретниот случај се работи за јавна натурализација, извршена од страна на државен орган поточно од страна на императорот, со конституција.

Вежба бр. 4

Прашање : За кој институт зборува правилото?

- ✚ Ако некоја жена, римска граѓанка, е бремена, врз основа на Клаудијевото сенатско мислење, станува робинка бидејќи одржувала полови односи со туѓ роб, спротивно на волјата на неговиот сопственик; многумина разликуваат и сметаат дека детето кое е зачат во законит брак ќе се роди како римски граѓанин, а ако е зачат во вонбрачен брак, детето ќе се роди како роб чија мајка станала робинка (Gai, Inst. 1, 91).

Објаснување : Правилото зборува за правна способност на римски граѓани, поточно за еден од начините на стекнување на правна способност на римски граѓани, односно стекнување на status civitatis со раѓање. Во римското право на ваков начин правна способност стекнувале само децата чии родители биле римски граѓани, или само мајката на вонбрачно дете била римска граѓанка. Правилото уредува еден специфичен случај во кој мајката за време на бременоста барем еден извесен период наречен favor libertatis уживала граѓански права, а подоцна станала робинка. Детето родено во ваков случај стекнувало правна способност на римски граѓанин.

Вежба бр. 5

Прашање : На што укажуваат следниве правила?

- ✚ Според многу прописи на нашето право понеповолна е положбата на жената отколку на мажите (D. 1, 5, 9).
- ✚ Жените се од сите граѓански или јавни функции оддалечени, па затоа не може да бидат судии, ниту да вршат магистратура, ни да поднесуваат тужбени барања, ни да посредуваат за други, ниту да бидат застапници (D. 50, 17, 2)

Објаснување : Овие правила укажуваат на нееднаквоста која постоела меѓу лицата со иста правна положба, односно римските граѓани. Во конкретниот случај нееднаква положба имаат жените како цела категорија на население, во однос на мажите.

Ограничувањето е општо бидејќи се однесува на сите римски граѓанки како посебна категорија граѓани.

Ограничена е посебно нивната правна способност во јавното право, односно тие неможат да избираат ниту да бидат избрани за вршители на државни функции, а ограничена била и нивната правна способност во приватното право во однос на можноста да се користат со институтите на процесното право.

Вежба бр. 6

Прашање : За што зборува правилото?

- ✚ Лицата кои се осудуваат на смрт, на борба со диви зверови или на работа во рудниците ја губат слободата, а имотот им се запленува во полза на државата (D. 28, 1, 8, 4).

Објаснување : Правилото зборува за еден начин на престанок на правната способност, односно за граѓанска смрт. Сите горенаведени случаи биле правнорелевантни факти за настанување на граѓанска смрт при што се губеле имотните права и слободата. Ваквиот случај на граѓанска смрт се нарекувал *capitis deminutio maxima* и се разликувал од случаите кога при преселување во латински или peregrински општини римските граѓани ги губеле имотните права но ја задржувале својата слобода и добивале правна положба на латини и peregrини. Вториот случај на граѓанска смрт се нарекувал *capitis deminutio media*.

Вежба бр. 7

Прашање : За што се зборува во следното правило ?

- ✚ Затоа, сите деца, било да се од машки или од женски пол, кои се под власта на таткото можат на ист начин да се дадат во манципиум, како што можат да се дадат робовите (Gai, Inst.1, 117).

Објаснување : Правилото зборува за еден од начините на ограничување на правната способност на римските граѓани, односно лицата *alieni juris*. Овие лица биле под власта на својот *pater familias* и тој имал право да ги оттуѓи во друго семејство за одреден период. Причините за ваквата постапка најчесто биле:

- Да се добие надомест за работата на лицето *alieni juris* во туѓото домаќинство или
- На ваков начин се надоместувала штетата што лицата ја причиниле со деликт

Овие лица се нарекувале лица *in mancipatio* и нивната правна способност била ограничена (се работи за индивидуални ограничувања) за периодот на манципацијата, а нивната положба била слична на онаа на робовите.

Вежба бр. 8

Прашање : За која правна положба зборуваат правилата?

- ✚ Робовите се наоѓаат под власта на господарот. Таа власт потекнува од општото право; бидејќи скоро кај сите народи можеме да забележиме дека господарите имаат кон робовите право на животот и смртта, сè она што робот го стекнува, го стекнува за господарот (Gai, Inst.1, 52).
- ✚ Помеѓу робовите и слободните неможе да се склучи брак но може *contubernium* (Pauli Sent. 2, 19, 6)

Објаснување : Првото правилото зборува за правната положба на робовите во старото римско право кога тие биле третирани како објекти на правото. Господарот имал право да го убие својот роб или да прави со него што сака, а правниот поредок во ништо не го ограничувал. Единствениот факт кој укажува дека робовите сепак биле сметани за луѓе е прогласувањето на нивните гробови за свети места.

Второто правило зборува за едно конкретно непризнавање на право да се склучи римски полноважен брак (*matrimonium iustum*), односно неможност на робовите да ги користат римските установи на семејното право - *jus connubii*. Заедниците на робовите или на робовите и слободните се нарекувале *contubernium* и иако фактички постоеле, сепак биле правно ирелевантни односи. Во посткласичниот период оваа заедница предизвикува одредени правни последици, меѓу кои и забрана за разделување на семејството (*separation dura*).

Вежба бр. 9

Прашање : За која манумисија се работи ?

- ✚ Одамна е веќе дозволено господарите да можат во католичка црква да им подарат слобода на своите робови (CJ. 1, 13, 1 Imp. Constantinus A. ad Protogenem episcopum, a. 316).

Објаснување : Манумисии во римското право претставувале форми пропишани од римското право за ослободување на робовите од страна на господарите. Постоеле повеќе видови на манумисии, формални и неформални. Правилото зборува за *manumissio in sacrosanctis ecclesiis*, односно ослободување на робот преку изјава на господарот дадена во црква за време на религиски обреди. Ова манумисија била неформална и се појавила во посткласичното право.

Вежба бр. 10

Прашање : За која правна положба зборува следните правила?

- ✚ Постојат три вида ослободеници: тие се или римски граѓани, или латини или влегуваат во кругот на дедетициите (Gai, Inst. 1, 12).
- ✚ Оној кај кој ќе се најдат три услова, т.е. да е постар од 30 години, да му припаѓал на господарот по квиритско право и да е ослободен со валидна и законска манумисија, т.е. по пат на виндикта, со упис во книгата на цензот или со тестамент, тој станува римски граѓанин, а ако нешто недостасува, тој ќе биде Латин (Gai, Inst. 1, 17).

Објаснување : Во ова правило се зборува за правна положба на ослободеници или *libertini*. Ваква положба добивале ослободените робови. Во рамките на самата положба постоеле разлики помеѓу ослободениците во зависност од начинот на кој биле ослободени и положбата на оној кој ги ослободил. Во класичниот период се разликувале три вида на ослободеници:

- Ослободеници со положба на римски граѓани кои биле ослободени од квиритски сопственик, по пат на формалистички начин на ослободување, при што биле запазени прописите за бројот на ослободувања, возраста на ослободениците и возраста на ослободеникот. Овие услови се изразени и во второто правило од оваа вежба.
- Ослободеници со положба на Латини кои биле ослободени од квиритски или бонитарен сопственик, но не бил исполнет некој од условите предвидени со римските приписи. На овој заклучок упатува и второто правило од оваа вежба и

- Ослободеници со положба на дедиции биле робовите кои за време на ропството биле оковани, мачени или осудени да се борат со меч и со диви животни.

Вежба бр. 11

Прашање : За чија деловна способност зборуваат правилата ?

- ✚ Касијанците тврделе дека е полнолетен оној кој со својот физички изглед тоа го покажува, т.е. оној кој е полово зрел. Прокулејанците пак тврделе дека тоа е оној кој наполнил 14 години. Приско, меѓутоа, смета дека е полнолетен оној кај кој ќе се најдат двете својства, т.е. да има и физички изглед и број на години (Ulpijani, Reg. 11, 28).
- ✚ Укинувајќи го непристојниот преглед, вршен при утврдување на полнолетноста на мажите, наредуваме: исто онака како што жените по навршени 12 години, во секој случај се сметаат за полнолетни, исто така треба да се третираат и мажите по навршени 14 години, напуштајќи го непристојниот физички преглед(CJ. 5, 60, 3 Imp.Justinianus A.Menae pp. (a.529))

Објаснување : Овие правила зборуваат за критериумите според кои се утврдувало постоењето на деловна способност кај римските граѓани. Според првото правило за стекнување на полнолетство кај мажите требало да бидат кумулативно исполнети два услови: физички изглед и број на години. Првиот услов претпоставувал индивидуален физички преглед кај машките лица, а во однос на вториот услов се барало да имаат навршено 14 години. За утврдување на полнолетството кај жените постоела претпоставка дека тие стануваат полнолетни со наполнување на 12 години. Во врска со ова правило имало повеќе различни мислења.

Јустинијан го прифатил мислењето на Прокулеанците (правна школа во која се групирале еден дел од правниците во класичниот период) , а тоа е изразено во второто правило според која мажите се сметале за полнолетни со навршување на 14 години, а жените со навршување на 12 години.

Вежба бр. 12

Прашање : За кои субјекти на правото се работи?

- ✚ Без одобрение на тотор малолетникот неможе да се обврзе од секој договор, но и без одобрение на тотор може да се стекнува склучувајќи договори и примајќи ствари по пат на традиција. Со давање заем неможе себеси да се обврзе бидејќи без одобрение на тоторот неможе ништо да оттуѓи (D. 26,8,9 pr. Gaius libro duodecimo ad edictum provinciale).

Објаснување : Правилото зборува за малолетниците како субјекти на правото, поточно за малолетници кои излегле од детството и кои римјаните ги нарекувале *impuberes infantia majors*. Тоа биле лица со навршени 7 години. На нив римското право им признавало ограничена деловна способност, односно имале право да преземаат правни работи со кои ја подобрувале својата имотна положба, а немале право да преземаат правни работи со кои ја влошувале својата имотна положба.

За разлика од нив, лицата кои немале наполнето 7 години се нарекувале *infantes* и тие биле целосно деловно неспособни.

Институт кој служел за надополнување на деловната способност кај овие лица кои поради својата возраст не биле целосно деловно способни бил тоторот.

Вежба бр. 13

Прашање : За кои субјекти на правото се работи ?

- ✚ Според Законот на 12 таблици, на расипникот му се забранува да управува со својот имот, што е воведено со обичај уште од почетокот. И денес преторите или управниците имаат обичај, ако најдат таков човек кој не знае ни за време ниту за граница за своите издатоци, туку својот имот со расфрлање и расипништво го упропастува, ќе му се одреди старател, на сличен начин како и на душевно болниот, па двајцата ќе останат под старателство, додека душевно болниот не оздрави, а овој другиот не стекне разумни навики, а ако тоа се случи, тие по сила на законот престануваат да бидат под власта на старателот (D. 27, 10, 1 pr Ulpianus libro primo ad Sabinum).

Објаснување : Ова правило зборува за една категорија на субјекти на римското право кај кои поради психички недостатоци или одредено нивно однесување, правниот поредок предвидел ограничување или одземање на деловната способност за периодот додека траеле причините. Во оваа категорија на лица спаѓале расипниците и душевно болните. Деловната способност кај нив се надоместувала со старател.

Вежба бр. 14

Прашање : За кои субјекти на правото зборува правилото ?

- ✚ Нерације Приск смета дека тројца прават здружение, и на тоа треба, воглавно да се држиме (D. 50, 16, 85).

Објаснување : Правилото зборува за правните лица како субјекти на римското право. Во римското право тие се познати уште од најстарите времиња. Во

конкретниот случај се работи за приватни правни лица кои се основале по иницијатава на најмалку тројца римски граѓани – tres faciunt collegiums. За основање на овие правни лица најпрво важело начелото на автонимија, но во времето на Цезар и Август, било потребно претходно одобрение. Приватните правни лица понатаму се делеле на стопански претпријатија и на здруженија и задружбини. Првите имале економски цели, а вторите имале некономски цели (политички, социјални, културни, хуманитарни и други цели).

Вежба бр. 15

Прашање : За кои субјекти на правото зборува правилото ?

- ✚ Ако нешто се должи на заедницата, не се должи на поединците, па ни она што го должи заедницата не го должат поединците (D. 3, 4, 7, 1).

Објаснување : Правилото зборува за правните лица како субјекти на римското право. Тоа се однесува на одредување на поимот заедница и поимот правно лице кои потекнуваат од класичниот период. Имотот внесен во заедницата претставувал сопственост на нејзините членови и поимот правно лице се јавувал како носител на сопствен имот. Ова значело дека имотот на поединците бил одделен од имотот на правните лица кои тие ги основале.

Вежба бр. 16

Прашање : За кои субјекти на правото зборува правилото ?

- ✚ На колегиумите, ортаклаците или на некои други под слично име, на кои им е признато право на здружување, својствено им е, по углед на државата, да имаат заеднички имот, заедничка благајна и управник или синдикат, кои, како и државата, се што треба заеднички да го направат или спроведат, кога тоа ќе го направат-вреди односно е валидно (D. 50, 16, 85).

Објаснување : Правилото зборува за правните лица како субјекти на римското право. Во класичниот период веќе се направила нивната поделба на правни лица од јавното право (државата) и правни лица од приватното право. Организацијата на државата како правно лице била одредена со правилата за уредување на државата, односно со самиот акт за основање на правното лице, а организацијата на приватните правни лица била спроведена по примерот на државата.

Вежба бр. 17

Прашање : За институт од римското брачно право зборува правилото ?

- ✚ Меѓу робови и слободни лица не може да се склучи брак , туку може contubernium (Pauli, Sent. 2, 19, 6).

Објаснување : Правилото зборува за *contubernium*, односно за еден вид на заедница на мажот и жената во римската држава. Таа заедница не претставувала римским правовалиден брак бидејќи лицата не ги исполнувале условите кои ги барало римското право (лица кои немаат *jus conubii*, односно право да склучат брак). Оваа заедница фактички постоела како заедница на робовите или робови и слободни лица. Правото не ѝ признавало правни последици на оваа фактичка заедница на робовските семејства сè до посткласичниот период, кога се вовела забрана за разделување на робовското семејство.

Вежба бр. 18

Прашање : На што се однесува следново правило ?

- ✚ Правовалиден брак настанува ако помеѓу лицата кои го склучуваат бракот постои *conubium*, ако мажот и жената се полово зрели, и ако тие двајцата се согласат ако се *sui juris*, односно ако се согласат нивните татковци, доколку се под нивна власт (Ulpiani, Reg. 5, 2).

Објаснување : Правилото зборува за условите во римското брачно право за склучување на римски правовалиден брак- *matrimonium iustum*. Постоеле четири услови кои кумулативно требало да се исполнат. Лицата требало да имаат правна способност да се служат со установите на римското брачно право-*jus conubii*. Понатаму тие требало да бидат полово зрели, односно во пубертет, како и да имаат намера заеднички да живеат. Намерата за заедничко живеење-*affectio maritalis* на почетокот неморала да постои кај брачните другари, туку само кај нивните *pater familias*, а во класичниот период се барала и кај семејствата и кај брачните другари, за да во посткласичниот период преовлада мислењето дека *affectio maritalis* треба да постои само кај брачните другари. Последниот услов бил бракот да се склучи во една од трите законски форми, односно *confarreatio*, *coemptio* и *usus*. Ако не бил исполнет некој од наведените услови, се сметало дека меѓу тие лица не постои римски правовалиден брак, туку конкубинат или природен брак кој ги немал правните последици врзани со установата брак.

Вежба бр. 19

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ Помеѓу предци и потомци, без оглед во кој степен на сродство се, не може да се склучи брак (Ulpiani, Reg. 5, 6).

Објаснување : Правилото се однесува на прокламирање на една од брачните пречки во римското право, односно сродството. Сродството помеѓу одредени лица се сметало за околност од реалниот живот која негативно влијаела на можноста да се склучи брак. Во конкретниот случај се работи за сродство во

права линија, кое претставувало брачна пречка без оглед на степенот, за разлика од сродството во странична линија кое било пречка само до четвртиот степен. Крвното сродство претставува брачна пречка и во модерните системи на брачното право, меѓу кои и според нашиот Закон за семејство¹¹.

Вежба бр. 20

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ Додека под татковска власт се наоѓаат и мажи и жени, под манус доаѓаат само жените.(110)Некогаш биле три начини за доаѓање под манус: тоа се: *usus, farreus* I *coemptio*. (Gai, Instit. 1, 109-110).

Објаснување : Правилото се однесува на засновање на римски правовалиден брак, поточно брак со манус – *matrimonium cum manu*. Бракот кој бил склучен во некоја од законските форми при што жената не го користела т.н. институт *usurpatio trinoctii*(да помине три ноќи надвор од куќата на мажот), врз неа се засновала власта на старешината во семејството. Вториот вид на брак бил бракот без манус. Положбата на жената во овие две брачни врски се разликувала, а секако била поповолна во бракот во кој врз жената не се засновала власт на старешината на семејството, туку таа си останала лице *sui juris* или пак таа си останала под власта на својот *pater familias*.

Вежба бр. 21

Прашање : За што зборува следново правило?

- ✚ Положба на син во семејство се стекнува не само по природен пат, туку и со адопција. Иако е адопција општ назив, тој сепак се дели на два посебни вида, од кои едниот исто така се нарекува адопција , а другиот адрогација. Се адоптираат лица кои се под туѓа власт, а се адрогираат оние кои се *sui juris* (D. 1, 7, 1, 1 *Modestinus libro secundo regularum*).

Објаснување : Правилото зборува за двата начини на засновање на татковска власт врз членовите на семејството, односно со раѓање и со посвојување. Освен овие два начини во еден подоцнежен период се јавува и трета форма на воспоставување на таткова власт, а тоа е позаконувањето во времето на императорот Константин. Како што се гледа и од правилото, во рамките на адопцијата сеправела разлика меѓу адопција и адрогација. Адопција било посвојување на туѓо дете, најчесто од страна на римските граѓани без деца, а

¹¹ Според чл.20 од Законот за семејство ("Сл. весник на Р Македонија" бр. 80/92 од 22 декември 1992 год): " Не можат меѓу себе да склучат брак крвни роднини во права линија(дедо,баба, мајка, татко и внуци), како ни родени браќа и сестри, брат и сестра по татко, односно по мајка, стрико и дете од брат, вујко и дете од сестра, тетка и дете од брат, тетка и дете од сестра, ниту први братучеди. Не можат да склучат брак и лица чие сродство од претходниот став е засновано со посвојување."

адрогацијата бил свечен начин на посвојување машки деца *sui juris*, при што адрогираниот се одрекувал од своето семејство, од својот семеен култ и преоѓал како член во семејството на посвоителот.

Вежба бр. 22

Прашање : На што се однесуваат следниве правила?

- ✚ На родителите, децата треба да им искажуваат еднакво почитување иако нивната власт не е еднаква (D. 27, 10, 4 Ulpianus libro trigesimo octavo ad Sabinum).
- ✚ Жена не може да адоптира, бидејќи ниту вонбрачните деца ги нема под своја власт, но по одобрување на царот можат да адоптираат, за да се утешат заради изгубените деца (Justiniani, Inst. 1, 11, 10)

Објаснување : Првото правилото укажува на постоење на разлика помеѓу родителите на децата, со што во почетокот не се зборува за родителско право, туку за татковско право. *Pater familias* или шеф на семејството бил личност во рамките на патријалното семејство кој имал власт над другите членови на семејството кои се нарекувале лица *alieni juris* или лица со туѓо право). Тој имал власт и врз својата жена, доколку бракот бил со *manus* (*matrimonium cum manu*), како и власт врз жените на машките членови на семејството кои биле лица *alieni juris*. Власта била доживотна и речиси неограничена и му овозможила на *pater familias*, како управувач и сопственик на средствата за производство, да држи цели генерации на слободни лица во положба која била речиси еднаква со положбата на робовите.

Второто правило ја потврдува таа разлика и укажува на фактот дека во римското право жената немала власт ниту над вонбрачните деца, односно деца над кои не постоела *patria potestas*. Овие деца биле лица *sui juris* и само од *pater familias* зависело дали ќе бидат дел од семејството. Долго време нивната працвна положба се регулирала само фактички, но не и правно.

Вежба бр. 23

Прашање : На што се однесуваат правилата?

- ✚ Децата не се ослободуваат од таткова власт со проста согласност, туку со акт составен во свечена форма, или со случај, и нема да се проверуваат причините кои го навеле таткото да го еманципира синот, туку само формата на актот. (C. 8, 48, 3 *Imp. Diocletianus et Maximus AA. Et CC. Heliodoro*).
- ✚ Ако синот врши јавни функции, се зема дека е во иста положба како да е *pater familias*, на пример кога обавува магистратура или кога е поставен тутор (D. 1, 6, 9 *Pomponius libro sexton decimo ad Quintum Mucium*)

Објаснување : Овие две правила се однесуваат на начините на престанок на татковата власт. Во римското право биле познати неколку начини за престанок на patria potestas:

- Физичка смрт на таткото или на децата alieni juris
- граѓанска смрт на таткото или на децата alieni juris
- еманципација или ослободување од татковската власт по волја на семејниот шеф
- здобивање висока положба во јавна служба на лицата alieni juris, што било познато и како законска еманципација и
- недостојност на таткото.

Двете правила се однесуваат на еманципацијата, при што првото ја уредува еманципацијата по волја на таткото, а вториот ја уредува законската еманципација што настанувала кога лицата alieni juris ќе се здобиеле со положба на свештеник на Јупитер или свештеничка на божицата Венера, со положба на конзули, префекти и слично.

Вежба бр. 24

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ Одлучено е тусторството и старателството да се сметаат за јавна обврска (Justiniani, Inst. 1, 21, pr).

Објаснување : Правилото се однесува на начинот на именување на тустори и старатели во римското право. Државни органи надлежни да именуваат тустори биле преторите и плебејските трибуни. Сите лица што на правилен начин биле повикани да ја вршат тусторката должност во принцип биле должни да ја прифатат. Само по исклучок, некои лица не биле овластени да ја прифатат (неспособните лица), а некои можеле да ја одбијат оваа должност (сиромасите, старите и болните лица и сл.)

Вежба бр. 25

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ За малолетници и малолетнички тустори вршат работи и даваат согласност (Ulpiani, Reg. 11, 25).

Објаснување : Правилото се однесува на еден посебен вид на тустори, односно тустори над малолетници. Друг вид на тустори во римското право биле тусторите над жени. Тусторот над малолетници во однос на малолетникот бил во положба на pater familias, односно се третираше како господар. Малолетниците добивале тустори на неколку начини:

- Со одредба на последната волја на шефот на семејството содржана во неговиот тестамент,
- По сила на закон, тогаш повикани за оваа должност биле агнатските сродници и
- Со одлука на надлежен државен орган

Основна задача на тоторот била да не го остави малолетникот без заштита и за оваа цел на тоторот му биле признати низа права во однос на имотот и личноста на штитеникот.

Вежба бр. 26

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ На жените и во овие работи потребна им е согласност на тоторот: ако водат спор врз основа на закон или законска постапка, ако се обврзуваат, ако вршат друга правна работа по цивилното право, ако и дозволуваат на својата ослободеничка да живее во *contubernium* со туѓ роб, и ако оттуѓуваат *res mancipi* (Ulpiani, Reg. 11, 27).

Објаснување : Правилото се однесува на еден посебен вид на тотори во римското право, односно тотори на жени. Според убедувањето на старите Римјани, жените и по полнолетството не биле способни да се грижат за своите интереси и затоа кај нив тоторот се задржувал како институт за надополнување на деловната способност и по полнолетството (за разлика од мажите). Во ова правило се наведени правните работи кои жената не можела полноважно сама да ги преземе, туку се барала и согласност на тоторот.

Вежба бр. 27

Прашање : На што се однесува следново правило?

- ✚ Душевно болно лице или расипник на кој му е забрането да располага со својот имот нема (забелешка: правно релевантна) волја (D. 50, 17, 40 Pomponius libro trigensimo quarto ad Sabinum)

Објаснување : Правилото се однесува на одредување на две категории на лица во римското право за кои поради одредени нивни карактеристики (болест или расипништво) се сметало дека не се способни да се грижат за своите интереси. Според правото нивната волја не била правно релевантна, а како недоместување на недостатокот бил создаден институтот старателство. Во римското право се разликувале неколку вида на старатели:

- Старателство над расипници
- Старателство над лица помлади од 25 години
- Старателство над луди и

- Други видови на старателство

Користена литература

1. Пухан И., Поленак –Аќимовска М. : Римско право, Скопје, 1991
2. Поленак –Аќимовска М., Бучковски В. : Избор на текстови од римското право(второ издание), Скопје, 2000
3. Андреев М. : Римско частно право, Софиа, 1971

